

Т. О. КОВАЛЕНКО
кандидат юридичних наук,
доцент юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ СЕЛЯН У ПРОЦЕСІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ

В результаті реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств 6,3 млн осіб набули право на майновий пай загальною вартістю 21,1 млрд грн¹ відповідно до Закону України "Про колективне сільськогосподарське підприємство"², Указів Президента України "Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки" від 29 січня 2001 р.³ та "Про додаткові заходи щодо підвищення рівня захисту майнових прав сільського населення" від 27 серпня 2002 р.⁴, відомчих актів Міністерства аграрної політики України.

Майновий пай є особливою юридичною категорією, оскільки деякі види майна і майнових прав, як об'єкти аграрних правовідносин, не мають аналогів в інших галузях права, насамперед майнові паї та права на них⁵. З точки зору права майновий пай слід розглядати як оцінену у вартісному виразі частину належного на праві колективної власності майна недержавного сільськогосподарського підприємства, яка визначає долю участі члена підприємства в пайовому фонді майна членів підприємства, залежну від його трудового внеску, і може бути в установленому чинним законодавством порядку витребувана в натурі, грошах, цінних паперах або в іншій, за домовленістю сторін, формі у разі припинення відносин членства.

Специфіка майнового паю як об'єкта правовідносин зумовлює

особливості захисту майнових прав колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств на набуття та реалізацію права на майновий пай. Захист права на майновий пай обумовлений правовою природою цього права, особливостями суб'єктно-об'єктного складу та змістом правовідносин, що виникають у процесі здійснення вказаного права, а також підставами його набуття та припинення.

За своїм змістом право на майновий пай є гарантоване нормами аграрного та цивільного законодавства право вимоги власника майнового сертифіката про щорічне нарахування частини прибутку на власний майновий пай, а також про виділення майнового паю в натурі, грошах, цінних паперах або в іншій формі, яке має зобов'язальний характер і може бути переуступлене іншій юридичній чи фізичній особі шляхом укладення цивільно-правових договорів (купівлі-продажу, дарування, міни тощо) та успадковане. Тобто право на майновий пай суттєво відрізняється від права власності на майно, яке особа набуває лише у випадку реалізації права на майновий пай. Тому засоби і способи захисту права на майновий пай суттєво відрізняються від засобів і способів захисту права власності на певну річ чи майно.

В юридичній літературі вчені неодноразово досліджували питання захисту та охорони прав⁶, проте ці дослідження не враховують специфіки набуття і реалізації майнових

прав у процесі реформування аграрного сектора економіки України. Зокрема, як зазначає І. О. Дзера⁷, правова природа захисту права на власність юридичною наукою взагалі не досліджувалась.

Практика паювання майна недержавних сільськогосподарських підприємств показує, що право на майновий пай може бути порушено на будь-якому етапі його здійснення: на етапі набуття права на майновий пай, на етапі розпорядження цим правом шляхом укладення цивільно-правових угод, передачі у спадщину чи в оренду, або на етапі реалізації права на майновий пай шляхом отримання у власність майна, грошей, цінних паперів. Зокрема, при реструктуризації колективних сільгоспідприємств реорганізація здійснювалась без розпаювання майна між членами такого підприємства⁸, найбільш ліквідне майно не включалось до переліку майна пайового фонду, занижувалась або завищувалась оцінка об'єктів, які включаються до пайового фонду майна⁹, порушувався порядок затвердження документів про розпаювання майна, а також мала місце фальсифікація таких документів¹⁰. Після розпаювання майна реорганізованих чи ліквідованих сільгоспідприємств великого поширення набула фальсифікація договорів оренди майнових паїв та несплата орендної плати за такими договорами¹¹. Значні порушення допускаються і при реалізації права на майновий пай, які фактично унеможливають

набуття селянами у власність певного майна чи грошей, а саме: самовільне розпорядження майном пайового фонду з боку керівників сільгоспідприємств, неврахування думки суб'єктів права на майновий пай при виділенні конкретного майна в натурі¹², порушення порядку передачі майна до підприємств – правонаступників реструктуризованих колективних сільськогосподарських підприємств¹³, використання розпайованого майна сільгоспідприємств без будь-яких правових підстав¹⁴ та ін.

Не сприяє захисту майнових прав також те, що не всі особи, які мають право на майновий пай, отримали свідоцтво на право власності на майновий пай (майновий сертифікат). Наприклад, у Тернопільській області такий документ отримали 85% селян¹⁵. Внаслідок цього селяни не мають можливості продати чи передати майновий пай в оренду, витребувати його в натурі, грошах або цінних паперах, успадкувати.

Враховуючи масові порушення майнових прав селян у процесі здійснення аграрної реформи, Постановою Верховної Ради України "Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі" від 6 лютого 2003 р. було визнано необхідність першочергового розгляду проекту закону щодо регулювання майнових відносин, проект якого мав бути поданий у лютому-квітні 2003 року¹⁶. Відповідний законопроект "Про

захист прав власників майнових паїв" внесений народними депутатами на розгляд Верховної Ради України. У ньому передбачено механізм реалізації права на майновий пай колишніми членами сільгоспідприємств шляхом: а) виділення майна у натурі для ведення фермерського чи особистого селянського господарства; б) передачі його до статутних фондів юридичних осіб; в) відчуження іншим особам на підставі цивільно-правових угод, у тому числі на конкурентних засадах. Тобто норми зазначеного законопроекту, визначаючи порядок реалізації майнових прав селян, спрямовані на їх охорону, а не на захист, оскільки захист прав полягає у державно-примусовій діяльності, спрямованій на поновлення порушеного права (підкреслення наше. – Т. К.), забезпечення виконання юридичного обов'язку¹⁷. З метою приведення у відповідність назви і змісту зазначеного законопроекту пропонуємо його назвати "Про порядок реалізації права на майновий пай у процесі аграрної реформи".

Відповідно до ст. 55 Конституції України, кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Право на майновий пай захищається в порядку, передбаченому чинним законодавством України. Юридичний захист такого права включає в себе систему організаційно-правових та процесуальних за-

ходів, спрямованих на забезпечення гарантій реалізації особами суб'єктивного права на майновий пай або ж відновлення порушених прав на майновий пай.

Право на захист своїх майнових прав мають особи, які вважають, що їх права чи законні інтереси порушено, а саме: колишні члени колективного сільськогосподарського підприємства та особи, за якими відповідно до законодавства зберігається право на майновий пай (пенсіонери, особи, призвані на військові збори або для проходження строкової служби, направлені підприємством для навчання, обрані на виборчі посади, жінки, що знаходяться у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, особи, які знаходяться у відпустці по догляду за дитиною, а також особи, які втратили працездатність внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, що було пов'язано з виконанням трудових обов'язків на цьому підприємстві). Право набути право на майновий пай, а також на захист такого права у випадку його порушення мають особи, які припинили трудові відносини з підприємством, але не отримали при цьому належного їм майнового паю натурою, гроши-ма або цінними паперами, та спадкоємці померлих осіб, які мали право на майновий пай. Крім цього, за рішенням зборів співвласників до списку осіб, що мають право на майновий пай, можуть бути внесені й інші категорії осіб, наприклад, такі, що відпрацювали у господарстві дов-

гий час і вибули з поважних причин¹⁸. З моменту внесення такої категорії осіб до списку вони набувають право на захист своїх майнових прав.

Необхідно враховувати, що особа може захищати свої порушені чи оспорювані майнові права та інтереси за умови набуття повної дієздатності, тому майнові права колишніх членів колективних сільгоспідприємств, які не досягли повноліття, мають право захищати їх батьки, усиновителі, піклувальники.

Відповідно до положень чинного законодавства, особа може захищати своє право на майновий пай різними засобами та в різні способи як самостійно, так і шляхом звернення до уповноважених органів державної влади, місцевого самоврядування чи органів внутрішнього управління сільгоспідприємств.

У процесі набуття та реалізації суб'єктивного права на майновий пай особи можуть застосовувати самозахист, під яким у літературі розуміють "здійснення уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону його особистих чи майнових прав та інтересів"¹⁹. Відповідно до ст. 19 Цивільного кодексу України²⁰, способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором

або актами цивільного законодавства. Зокрема, в порядку самозахисту майнових прав можуть застосовуватись заходи превентивного характеру, спрямовані на охорону розпайованого майна від розкрадання, знищення, налагодження належного його обліку, нарахування амортизації, здійснення реєстрації сільськогосподарських машин та механізмів тощо.

У випадку порушення майнових прав колишніх членів колективних сільгоспідприємств вони можуть звертатись за захистом до уповноважених органів. Залежно від виду органів, які уповноважені здійснювати захист майнових прав селян у процесі реформування аграрних відносин, можна виділити дві форми захисту права на майновий пай: позасудовий (позаюрисдикційний) і судовий (юрисдикційний).

У позасудовому порядку порушене право особи на майновий пай може бути захищене шляхом звернення до статутних органів управління колективного сільськогосподарського підприємства чи правонаступника такого підприємства, загальних зборів колишніх членів реорганізованого сільськогосподарського підприємства, комісії з організації вирішення майнових питань, що виникають у процесі реформування аграрного сектора економіки або місцевої ради. Розглянемо детальніше повноваження зазначених органів щодо захисту майнових прав селян.

Відповідно до ст. 8 Закону України "Про колективне сільськогоспо-

дарське підприємство", питання щодо набуття членом сільгоспідприємства права на майновий пай та його реалізації уповноважені розглядати загальні збори членів підприємства, збори уповноважених або створений ними орган управління підприємства, якому передано окремі функції по господарському управлінню колективним майном. При цьому вирішення питань про передачу члену сільгоспідприємства майнового паю у вигляді виділеного в натурі майна віднесено до виключної компетенції загальних зборів членів підприємства або зборів уповноважених.

У випадку реорганізації колективного сільськогосподарського підприємства майнові паї колишнім членам або їх спадкоємцям видаються правонаступниками цього підприємства за рахунок майна, яке було віднесено до складу пайового фонду підприємства на дату його реорганізації і передане на баланс правонаступникам. Відповідно до Порядку розподілу та використання майна реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств²¹, при виділенні майна в натурі конкретному власнику підприємство- правонаступник (користувач) одночасно з підписанням акта приймання-передавання майна робить відмітку про виділення майна в натурі у свідоцтві про право власності на майновий пай члена колективного сільськогосподарського підприємства, що засвідчується підписом керівника підпри-

ємства та печаткою. Свідоцтво з відміткою про виділення майна в натурі індивідуально, акт приймання-передавання майна можуть бути підставою для оформлення прав власності на зазначене майно в установленому порядку.

Підприємства – правонаступники реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств зобов'язані вживати в установленому порядку заходи щодо пошуку власників (спадкоємців) невитребуваних майнових паїв та забезпечення їх прав, у тому числі утримувати та охороняти майно на суму невитребуваних майнових паїв, не менше двох разів на рік розміщувати інформацію про перелік власників (спадкоємців) невитребуваних майнових паїв у засобах масової інформації відповідних органів виконавчої влади та на дошці оголошень сільської (селищної, міської) ради, на території якої знаходиться майно, виділяти майно в натурі у разі виявлення власника невитребуваного майнового паю, вживати інші можливі заходи щодо пошуку власників (спадкоємців) невитребуваних майнових паїв.

До повноважень загальних зборів колишніх членів реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства чинним законодавством України²² віднесено створення комісії з організації вирішення майнових питань, визначення дати фактичної реорганізації колишнього колективного сільськогосподарського підприємства, затвердження акта

розрахунку пайового фонду на дату реорганізації, затвердження структури та плану розподілу пайового фонду майна, затвердження списку осіб, які мають право на майновий пай, але не були враховані при паюванні майна, затвердження розмірів паїв колишніх членів сільгоспідприємства, затвердження пропозицій щодо виділення окремим особам або групі осіб індивідуально визначених об'єктів із складу майна реорганізованого підприємства тощо. Якщо член недержавного сільськогосподарського підприємства внаслідок певних обставин (перебування в складі Збройних Сил України, у відпустці по догляду за дитиною, тимчасове проживання за кордоном тощо) не знав про здійснюване паювання майна його підприємства і не був включений до списку осіб, які мають право на майновий пай, то він має право звернутись із заявою до загальних зборів колишніх членів реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства про включення його до переліку осіб, яким надається право на майновий пай.

З метою відновлення порушеного права на майновий пай особа може звернутись із заявою також до комісії з організації вирішення майнових питань, що виникають у процесі реформування аграрного сектора економіки, яка визначає розміри паїв колишніх членів підприємства, що не були ними одержані в натурі, грошима або цінними паперами під час припинення членства, а також вияв-

ляє осіб, які є їх власниками; розглядає заяви осіб щодо визнання за ними права на майновий пай та правильності розрахунку вартості паїв; виносить пропозиції щодо виділення групі осіб чи окремим особам індивідуально визначених об'єктів зі складу майна тощо.

За сільською, селищною або міською радою законодавчо закріплені повноваження щодо видачі свідоцтва про право власності на майновий пай члена колективного сільськогосподарського підприємства (майнового сертифіката) згідно із списком осіб, які мають право на майновий пай, а також видачі нового свідоцтва у разі набуття права на майновий пай на підставі цивільно-правових угод та спадкування²³. Тому у випадку порушення права особи на майновий пай на стадії його оформлення така особа може звернутись із відповідною заявою до місцевої ради.

У позасудовому порядку право на майновий пай може бути захищене за умови, коли відповідні статутні органи підприємства, загальні збори або органи місцевого самоврядування не заперечують відновити порушене право. У разі виникнення спору з приводу права на майновий пай застосовується судова форма захисту майнових прав. Судова форма захисту займає головне місце серед форм захисту та має універсальний характер, оскільки забезпечує реалізацію специфічного за змістом і функціями конституційного права на судовий захист як фундаментального проце-

суального засобу захисту цивільних прав²⁴. При цьому необхідно враховувати, що зазначена вище позасудова форма захисту права на майновий пай не є обов'язковою стадією при зверненні до суду. Так, відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку²⁵.

У разі виникнення спору особа може звернутись до суду за захистом свого права на майновий пай на будь-якому етапі його здійснення: набуття, розпорядження чи реалізації. При цьому на позови щодо захисту права на майновий пай поширюється загальний трирічний термін позовної давності, який відраховується від дати фактичної реорганізації колишнього колективного сільськогосподарського підприємства. Визначення такої дати здійснюється загальними зборами колишніх членів колективного сільгоспідприємства на підставі актів приймання-передачі майна іншим суб'єктам господарської діяльності, дати складання розподільного або передаточного балансу, дати вступного балансу нового організаційно-правового формування, в якому відображено майно реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства, дати заключного балансу колишнього колективного сільськогосподарсь-

кого підприємства, де показано передачу майна.

Залежно від правового статусу особи, право на майновий пай якої порушено, спір щодо такого права може бути предметом розгляду в місцевому загальному суді (при розгляді спору, однією із сторін якого є громадянин) чи в місцевому господарському суді (при розгляді спору, сторонами якого є юридичні особи або громадяни-підприємці).

Майнові права селян у процесі аграрної реформи можуть охоронятись за допомогою адміністративно-правового, кримінально-правового та цивільно-правового методів. При цьому кожному із зазначених методів притаманні лише властиві йому підстави та умови юридичної відповідальності.

Зокрема, до адміністративної відповідальності у вигляді попередження, штрафу або виправних робіт притягуються особи, винні у дрібному розкраданні майна реформованого колективного сільгоспідприємства; веденні з порушенням встановленого порядку бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних із ліквідацією юридичної особи, включаючи оцінку майна і зобов'язань юридичної особи та складання ліквідаційного балансу; ухиленні від організації ведення бухгалтерського обліку господарських операцій, пов'язаних з ліквідацією юридичної особи; неподанні або поданні неправдивих відомостей про доходи і майновий стан боржника тощо.

Якщо майнові права уповноважених осіб порушено суспільно небезпечними діями, які містять ознаки злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України²⁶ (таємне чи відкрите викрадення розпайованого майна, вимагання такого майна, заволодіння ним шляхом обману чи зловживання довірою; приховування стійкої фінансової неспроможності; незаконні дії у разі банкрутства; примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, наприклад, договорів оренди, купівлі-продажу, міни майнових паїв; підроблення документів, печаток, штампів та бланків, використання підроблених документів; службове підроблення тощо), винні особи за вироком суду притягуються до кримінальної відповідальності.

Притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення майнових прав селян у процесі аграрної реформи не звільняє таких осіб від обов'язку відшкодувати майнову та моральну шкоду, заподіяну таким порушенням.

Право на майновий пай може захищатись за допомогою засобів цивільного права, які можна визначити як передбачені чинним цивільним законодавством заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення порушених майнових прав або їх компенсація у випадку неможливості такого відновлення. Відповідно до ст. 15 Цивільного кодексу, кожна особа має

право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Цивільно-правовий захист права на майновий пай може здійснюватись шляхом визнання судом права на майновий пай; визнання недійсним правочину, який порушив право на майновий пай; припинення дії, яка порушує право на майновий пай; відновлення становища, яке існувало до його порушення; примушення до виконання обов'язку в натурі (наприклад, обов'язку правонаступника колективного сільгоспідприємства передати у приватну власність суб'єкта права на майновий пай певного майна, грошей або цінних паперів); відшкодування заподіяних збитків, а також моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, які порушують право особи на майновий пай. При цьому суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Необхідно враховувати, що після реструктуризації колективного сільськогосподарського підприємства у випадку передачі майна у спільну часткову власність його колишніх членів захист майнових прав осіб здійснюється відповідно до положень чинного законодавства, яке регулює набуття, здійснення і припинення

права спільної власності на майно. Зокрема, відповідно до ст. ст. 358-367 Цивільного кодексу право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою; плоди, продукція та доходи від використання майна, що є у спільній частковій власності, надходять до складу спільного майна і розподіляються між співвласниками відповідно до їхніх часток у праві спільної часткової власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними; співвласник відповідно до своєї частки у праві спільної часткової власності зобов'язаний брати участь у витратах на управління, утримання та збереження спільного майна, у сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів). Кожен співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності, а також право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності. У разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів. Якщо таке право співвласника порушено, він може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. До таких вимог застосовується позовна давність в один рік.

У випадку порушення право спільної часткової власності колишніх членів сільгоспідприємства

може захищатись шляхом подачі негативного або виндикаційного позову; позовів про визнання права власності або про виключення майна з опису (звільнення з-під арешту); про визнання незаконним правового акта, що порушує право власності; про відшкодування шкоди, завданої власникам; про повернення безпідставно набутого або збереженого майна.

Таким чином, судовий та позасудовий захист майнових прав селян у процесі аграрної реформи має свої

особливості, обумовлені правовою природою майнового паю та права на майновий пай, і має здійснюватись шляхом застосування норм аграрного, цивільного, адміністративного чи кримінального законодавства в залежності від стадії здійснення права на майновий пай та ступеня суспільної небезпеки діяння, яким порушено майнові права колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств чи їх правонаступників.

Література

1. *Омельяненко Г.* Наукове підґрунтя реформи на селі // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 143. – 5 серп. – С. 6.
2. Закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" від 14 лютого 1992 р. із наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 272.
3. Урядовий кур'єр. – 2001. – № 19. – 1 лют.
4. Урядовий кур'єр. – 2002. – № 158. – 30 серп.
5. *Жушман В. П.* Аграрні правовідносини // Аграрне право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана. – Х.: Право, 2003. – С. 57.
6. *Амельченко М. В.* Защита прав субъектов хозяйствования в судебном процессе и исполнительном производстве: Монография. – Донецк: Дельта, 2003. – 196 с.; *Грибанов В. П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав. – М.: Российское право, 1992. – 206 с.; *Дзера І. О.* Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 256 с.; *Єрьоменко Г. В.* Цивільно-правові засоби захисту прав осіб від неправомірних актів органів влади та управління. Авт. дис. ... к. ю. н. 12.00.03. – Х.: Укр. держ. юрид. акад., 1994. – 24 с.; *Малеш Н. С.* Охрана прав личности советским законодательством. – М.: Наука, 1985. – 164 с.; Охрана прав и интересов личности. Гражданско-правовой аспект. – К.: Наукова думка, 1992. – 199 с.; *Свищицкая Л. К.* Защита субъективных прав и интересов колхозов, межколхозных и государственно-колхозных организаций. Авт. дисс. ... к. ю. н. 12.00.03. – М., 1984. – 25 с.; *Тимченко Г. П.* Способы та процесуальні форми захисту цивільних прав. Авт. дис. ... к. ю. н. 12.00.03. – Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 20 с.
7. *Дзера І. О.* Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 28.
8. *Моліцький С.* Реформування агропромислового комплексу // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1. – С. 70-73.
9. *Скрипник В.* Хмари над Тучею // Голос України. – 2004. – № 187. – 7 жовт. – С. 12; Хомич Т. Як "розводили" паї // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 103. – 4 черв. – С. 5; Чебан О. Сертифікати є, а майна немає // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 215. – 14 лист. – С. 9.
10. *Черненко М.* За агрореформу без криміналу // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 98. – 27 трав. – С. 16.
11. *Литвин О.* Про псевдокооперативи, "безплатну" землю та невиплачену зарплату // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 9. – 17 січ. – С. 8.
12. *Павленко С.* Нехаївський розкол // Голос України. – 2004. – № 158. – 27 серп. Оголошується розшук майна // Голос України. – 2004. – № 160. – 31 серп. – С. 9.
13. *Скрипник В.* Зачарована "Десна" // Голос України. – 2004. – № 134. – 22 лип. – С. 23.
14. *Павленко С.* Селянським майном користуються майже безплатно // Голос України. – 2003. – № 118. – 7 жовт. – С. 1.
15. *Шот М.* З чужого майна своє не зробиш // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 174. – 16 вер. – С. 16.
16. Голос України. – 2003. – № 36. – 25 лют.
17. *Алексеев С. С.* Общая теория права. – М., 1981. – Т. 1. – С. 180.

18. Див.: Порядок визначення розмірів майнових паїв членів колективних сільськогосподарських підприємств та їх документального посвідчення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2001 р. // Урядовий кур'єр.– 2001.– № 46.– 15 бер.
19. *Грибанов В. П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав.– М.: Российское право, 1992.– С. 109.
20. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. // *Голос України.*– 2003.– № 45-48.– 12-13 бер.
21. Порядок розподілу та використання майна реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств, затверджений наказом Міністерства аграрної політики України від 14 бер. 2001 р., зареєстрований у Міністерстві юстиції України 4 квіт. 2001 р., із змінами, внесеними наказом від 29 лип. 2004 р.
22. Див.: Рекомендації щодо проведення загальних зборів колишніх членів реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 7 лют. 2001 р.
23. Див.: Порядок визначення розмірів майнових паїв членів колективних сільськогосподарських підприємств та їх документального посвідчення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2001 р. із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 16 черв. 2003 р. // Урядовий кур'єр.– 2001.– № 46.– 15 бер.
24. *Тимченко Г. П.* Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав. Авт. дис. ... к. ю. н. 12.00.03.– Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2002.– С. 4.
25. Див.: п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" № 9 від 1 листоп. 1996 р.
26. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. // *Відомості Верховної Ради України.*– 2001.– № 25.– Ст. 131.

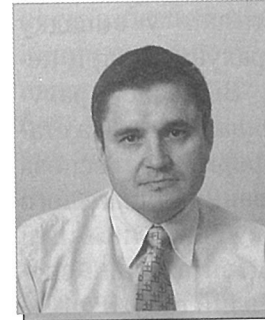

Потреба в підтримці незабезпечених виникла одночасно з виникненням людського суспільства. Незалежно від економічного та політичного устрою суспільства завжди будуть люди, які з певних причин не можуть власними силами здобувати засоби для гідного існування.

Надання допомоги членам суспільства, які її потребують і не можуть обійтися без неї, первинно здійснювалося силами сім'ї чи роду, залежно від особливостей регіону та періоду розвитку людства. Такі тенденції залишилися і до нашого часу, турбота про дітей та батьків закріплюється на рівні сучасних законів України.

Але такого роду допомога не є соціальною. Відмінність полягає у тому, що уповноваженим та зобов'язаним суб'єктом соціальної допомоги стає публічна влада в особі державних інституцій.

З появою держави виникає її функція щодо акумуляції, розподілу та перерозподілу суспільного багатства. Причому реалізується ця функція двома протилежними шляхами: концентрації та деконцентрації. Залишаючи без уваги питання класової диференціації (стратифікації) суспільства та пов'язаних із цим наслідків, слід все-таки визнати їх взаємозалежність. Суспільний "тиск" на державу формує усвідомлення факту щодо необхідності чимось поступитися для спільного розвитку, спокою, благополуччя. Саме це створює об'єктивну основу для

О. Т. ПАПАСЮК
кандидат юридичних наук, доцент

М. О. ЮРКОВ
аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРО РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ